

L'agricultura a l'Hospitalet segons el cadastre de 1718

Isabel Pérez i Molina

Introducció

El cadastre ha estat considerat com una font de primer ordre per a l'estudi de la propietat agrària i urbana a Catalunya durant el segle XVIII i bona part del segle XIX, que ademés ofereix informació sobre la producció, els rendiments agrícoles, l'evolució dels conreus i altres dades d'interès. Des que Joan Mercader cridà l'atenció sobre el possible valor d'aquesta mena de fonts,¹ han estat molts els estudis que s'han fet a partir del cadastre i molta també la polèmica que s'ha suscitat sobre la seva utilitat. Pierre Vilar fa una forta crítica d'aquesta font tot afirmant que les xifres que ens dona són estandaritzades i que per tant no podem establir-ne cap tipus d'evolució econòmica al llarg del segle, puix que l'impost romania invariable i s'hi afegien percentatges per tal d'actualitzar-lo. Aquest criteri ha estat posat en qüestió per Yvette Barbazza, que en el seu estudi sobre la Costa Brava compara el cadastre amb els amillaments del segle XIX i considera que les dades de la documentació cadastral són vàlides per establir l'estudi comparatiu de l'estructura agrària.²

Tanmateix, la seva fiabilitat és discutible en tractar-se d'una font fiscal. S'ha insistit molt sobre l'existència constatada de l'ocultació i el frau, especialment durant el primers anys de la seva introducció, encara que és un fet que ha estat valorat de manera diversa pels diferents autors. Mentre que Salvador Llobet hi insisteix molt, Antoni Segura opina que hi ha una primera època en què més que d'ocultació hem de parlar de manca de disposicions, de diferents criteris per a fer les recanacions, de manca de temps per a elaborar les enquestes que seran la base per a la recaptació, etc. Joaquim Nadal, per la seva banda, parla d'instabilitat en el primers moments de la implantació.

La utilització d'aquesta font ens dona només resultats aproximatius, però és fiable sempre que es considerin les quantitats en el seu nivell percentual. Així ens ho ha demostrat Ramon Garrabou en el seu treball sobre la Segarra, i Emili Giralt per al penedès.³

El cadastre ens ha proporcionat, en definitiva, un nombre molt interessant d'estudis locals tant en quantitat com en qualitat. Voldríem esmentar a més dels ja citats, els treballs presentats al Primer Col·loqui d'Història Agrària celebrat a Barcelona l'octubre de l'any 1978, així com nombrosos articles i tesis de llicenciatura.⁴

En el cas concret de l'Hospitalet manquen estudis comparatius dels cadastres al llarg del segle XVIII i àdhuc no estan tots treballats. Destacarem, però, els treballs que s'han fet sobre els cadastres de 1724 i 1737.⁵

El present treball ha estat elaborat a partir de les dades extretes del cadastre de l'Hospitalet de 1718. Pretenen contribuir al coneixement local de l'estructura de la propietat i la societat agràries. A partir d'aquí tractarem de veure similituds i diferències amb altres contrades de Catalunya més o menys properes.

L'Hospitalet i el delta del Llobregat: incidència del medi

L'Hospitalet forma part de l'àrea d'influència del delta del Llobregat, una zona amb semblances geogràfiques, econòmiques i demogràfiques que comprèn el que és el delta en si i la Vall Mitjana del Llobregat. Hi podem distingir dues zones: la de llevant i central, que inclou municipis com El Prat, Sant Boi, Cornellà i l'Hospitalet, una part de la qual es conrea ja a l'Edat Mitjana; i el delta de ponent, des de l'estany d'El Remolar fins a Garraf, on trobem municipis com Viladecans, Castelldefels i Gavà, que varen estar subjectes a domini baronal i la seva colonització va ésser molt més tardana.⁶

En general, al delta la colonització fou tardana en relació a d'altres indrets del voltant a causa de la seva insalubritat, que es manifesta en les queixes i documents a què donà lloc durant tota l'Edat Moderna. Aquest fet és palès sobretot pel que fa a la zona plenament deltaica.

Una altra dificultat natural que afectava el desenvolupament de l'agricultura, malgrat tractar-se d'unes terres de molt bona qualitat, és el fet de les sovintejades inundacions i riuades, afavorides pel clima mediterrani i per la forta pendent del delta. La riuada de 1713 va arribar fins a Montjuïc, les de 1726 provocaren canvis a la desembocadura; cada dos o tres anys hi havia inundacions més o menys importants. Fins i tot cal afegir que a la zona deltaica més propera a la costa, les irrupcions del mar als temporals provocaven també inundacions i salinitzaven les terres.⁷

El que hem exposat determina la configuració de les terres. Així, com a d'altres municipis del delta, a l'Hospitalet podem distingir tres zones diferenciades:

—la Marina. És la zona plenament deltaica, molt fèrtil, però que per les causes esmentades d'insalubritat, etc., va ésser la més tardanament colonitzada. Al segle XVIII representava més del 50% del terme municipal.

—La Muntanya o El Salmontà. Zona de terrasses quaternàries i colines calcàries. Aquí es conformarien el barris de Collblanch, la Torrassa, Pubilla Cases i Sant Feliu, ja al segle XX. Té un poblament molt antic.

—La zona deltaica superior. És on trobem l'hàbitat més antic de l'Hospitalet amb els nuclis de població de Provençana i La Pobla de l'Hospitalet. Era una zona rica formada per argiles, arenisques i dipòsits d'al·luvions procedents de torrents i rambles.

La terra

Calculem l'extensió de les terres del terme de l'Hospitalet a 1718 en 3325 mujades. Més d'un segle després, cap a 1850, Joan Casas calcula per al municipi una extensió de 3966 mujades de terra conreable, per la qual cosa podem parlar d'extensió dels conreus durant el segle XVIII.⁸

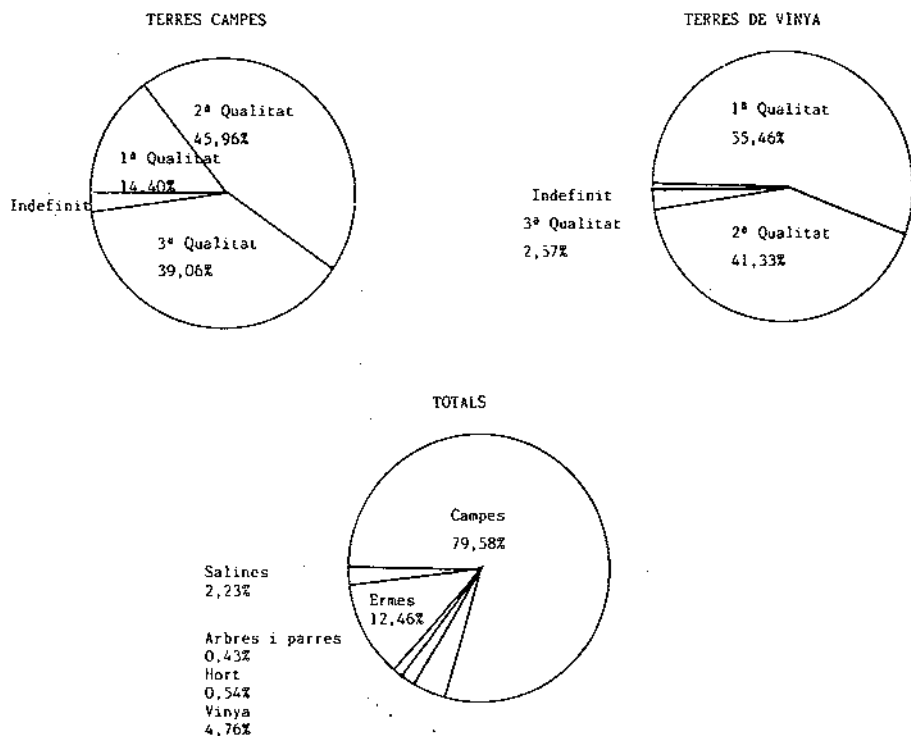
La major part de la superfície territorial estava composta per les terres de la Marina, les de millor qualitat i on es trobaven la major part de les grans propietats. Sobre un total de 3262'255 mujades hem calculat que unes 1840'375 pertanyien a la Marina. Aquesta dada es pot contrastar amb les donades per altres historiadors, que afirmen que la Marina constituïa més del 50% del terme municipal; també es pot relacionar amb el fet que el 1920 es van perdre 900 Ha. per construir-hi el port (l'actual Zona Franca), pertanyents a la Marina, i que tot i això encara avui és la zona més extensa de l'Hospitalet.⁹ És aquí on hem documentat les parcel·les més grans: 156 mujades d'Antoni Bofill, 111 de Francisca Guinart, 99 de Salvador Miró, etc. Aquesta constatació no contradiu el fet que sigui aquesta una zona de colonització recent per tractar-se de terrenys lacustres i insalubres. Probablement començaren a valorar-se en aquest moment, i a conrear-se de manera més sistemàtica.

Tant la zona deltaica superior com «La Muntanya» tenen un poblament molt antic, concentrant-se sobretot a la primera, que coincideix aproximadament amb el que es considera «el centre històric» de la ciutat. Per càlculs que hem pogut fer (a partir de cadastre de 1718), ens surten 350'725 mujades per a la zona deltaica superior, 440'60 per a «La Muntanya» i 636'555 mujades que no hem pogut classificar. Encara que aquesta quantitat no classificada estigués tota en aquestes dues zones, la seva extensió seria sensiblement inferior a la de la Marina. A ambdues zones hem palesat un predomini del minifundisme: a Collblanch són nombroses les parcel·les de menys de dues mujades i no hi ha cap peça de més de 10'5; al Pla de la Provençana no hi ha cap peça de més de 6'75 mujades, ni al Pla de la Fabregada de més de 6'375.

Com hem vist, i sense descartar altres possibles factors, la situació geogràfica incideix en l'extensió de les parcel·les, a més de fer-ho en la qualitat.

En general les terres són de bona qualitat; les terres ermes i salines representen el 14'69% del total encadastrat, el que constitueix un percentatge acceptable. A «La Muntanya» és on verifiquem l'existència de més terres ermes.¹⁰

Distribució dels conreus¹¹

Com podem cercionar-nos pels gràfics anteriors, hi ha un total predomini del cereal, seguit a molta distància de la vinya de cep. La producció hortícola no està desenvolupada i només representa el 0'54% de les terres, tractant-se normalment de petits horts continguts a la casa on s'habita. Aquest fet el podem constatar per a tot el delta de Llobregat i també per a d'altres indrets de Catalunya, com el mateix Pla de Barcelona, el Penedès, Premià, la Segarra o Montblanc. En el cas de Manresa els horts s'hi troben a

la zona de l'àrea de regadiu i sobretot a un àrea concreta al costat del riu i també regada, però la seva finalitat és també el consum familiar.¹² No s'especifica res sobre quins productes es cultivaven en aquests horts.

Els cereals que es conreaven eren blat, sègol i ordi, segons especifica el mateix cadastre, i segurament també es conrearia civada. Hom ens explica que el cereal es collia «en el llano», així com els llegums; entre aquests consten especificats cigrons i faves, però també hi havien d'altres. «En el monte» es cullen cereals, vinya i es menciona la terra erma. Els pocs arbres i parres que constatem estan ubicats al pla i els podem qualificar de conreus dispersos, probablement intercalats entre d'altres més importants.

Aquesta descripció és en gran part corroborada per l'elaboració de les dades extretes a partir de les peces de terra. A la Marina i a la zona deltaica superior hi ha un clar predomini del cereal, mentre que el percentatge de vinya és quasibé irrellevant. A «La Muntanya» la vinya és més important respecte del total de terra; al lloc anomenat «lo coll de Finestrellas» de 25'25 mujades 21 són de vinya; així i tot, en general, també aquí la vinya és minoritària respecte del cereal. Comprovem així que és allà on la vinya està més concentrada on el minifundi és més important i on se'n farien la major part de les rompudes.

Com veiem, l'expansió de la vinya no sembla molt important malgrat tractar-se d'una zona propera a Barcelona, la qual podria haver estat un mercat important. Aquest fet pot explicar-se per la incidència i les conseqüències de la Guerra de Successió, encara molt properes; el mateix cadastre ens diu que, al pla, «antes de la guerra se cogía vino de los árboles y tenía algunos frutales», i que, al molt, «las vinyas se hallan oy muy arruinadas». Però la guerra no ho explica tot; en front al 79'58% de les terres camps, la vinya representa únicament el 4'76% de les terres encadastrades, percentatge mínim que ens pot indicar que el desenvolupament anterior d'aquest conreu seria molt incipient. De fet, al Pla de Barcelona el conreu de la vinya tampoc no assolí mai extensions considerables sinó que anava lligat a d'altres conreus de secà. El vi de les rodalies de Barcelona es dedicaria al consum de la ciutat, mentre que el produït a altres comarques, com el Camp de Tarragona, s'exportaria. Tanmateix, durant el primer terç del segle XVIII l'increment de l'extensió dedicada a la vinya encara no s'ha fet patent a indrets tan tradicionalment vitícoles com la zona interior del Penedès o com Montblanc, llocs on el cereal continuava essent predominant, tot i que superaven els percentatges de vinya existents a l'Hospitalet i al Pla de Barcelona.

D'altra banda, el cultiu de llegums a secà sembla confirmar-nos que no hi havia guaret mort, sinó una rotació de cereals i llegums, la qual cosa significava una certa intensificació dels conreus. No obstant això, no es menciona el regadiu. En tots aquests aspectes tornem a trobar semblances amb el Pla de Barcelona, on el regadiu tan sols representava el 5'01% de les terres i àdhuc es tracta d'hortes ubicades dins el marc de la ciutat.

Les terres ermes suposen el 12'46% del total dels terrenys. Aquest percentatge és superior al que hom se'ns dóna per la Pla de Barcelona, un 5'06%, però molt inferior al que es constata a Premià, el 30'5% per a 1728,

i per a la zona interior i muntanyosa de Montblanc, on el 46'7% de les terres del terme són ermes. Pensem que si bé és molt possible que hi hagués una part en què es practiqués el conreu de la vinya, l'ocultació d'altres tipus de terra sota la denominació d'ermes no hauria d'ésser molt important, donat que el percentatge es pot considerar admissible i que gran part de les terres ermes les verifiquem en parcel·les petites. Malgrat tot l'ocultació sembla evident en comprovar que més d'un terç de les terres ermes i salines estan en mans dels majors propietaris. Creiem, però, que l'ocultació es faria més palesa en el cadastre de 1737, pel fet que passem del 12'46 al 25'23% de terres ermes.¹³

Estructura de la propietat

a) Concentració de la propietat

Grups ¹⁴	Propietaris		Extensió propietats	% sobre el total
	Nombre	%		
Fins a 1 mujada	35	14	25'910	0'79
A- d'1'1 a 6 mujades	128	51'2	347'625	10'64
B- de 6'1 a 15 mujades	44	17'6	419'050	12'82
C de 15'5 a 27 mujades	24	9'6	486'350	14'88
D-més de 27'1 mujades	19	7'6	1989'320	60'87
	250	100	3268'255	100

Com es veu la desigualtat és notòria, amb la prevalença dels petits propietaris i el control de més de la meitat de les terres per un nombre reduït de grans propietaris. EL 65,2% dels propietaris detenen el 11'43% de les terres, amb propietats de menys de 6 mujades, és a dir, per sota dels nivells mínims per a la subsistència de la família pagesa. Això significa que aquests pagesos haurien de buscar-se altres mitjans per a poder subsistir com, per exemple, llogar-se com a jornalers. Per contra, el 17'2% dels propietaris posseeixen el 75'75% de les terres, amb propietats de més de 15 mujades. D'aquests el 7'6% gaudeixen de propietats de més de 27 mujades i el 2'4% de més de 90, el que vol dir controlar el 22'91% de les terres. Les propietats mitges constitueixen solament el 12'82% dels terrenys totals, en mans del 44% dels propietaris. Si comparem aquestes dades amb les que ens dona Antoni Segura per al Pla de Barcelona veiem que existeix una polarització més forta en el cas de l'Hospitalet puix que al Pla tenim un nombre més gran de petits propietaris però també és important la petita i mitjana propietat; en aquest darrer cas correspon a la categoria D (propietaris molt grans) el 22'40% de les terres en lloc del 60'87% de l'Hospitalet. De la mateixa manera, si consultem el treball sobre Premià i Montblanc comprovem que mentre que Premià, lligada als interessos comercials, agrícoles i

manufacturers del Maresme, presenta més similituds amb al Pla de Barcelona, a Montblanc, zona interior i més allunyada de les rutes comercials del segle XVIII, la importància de les propietats mitges no és tanta com al Pla de Barcelona i ens apropa molt més a una situació semblant a la de l'Hospitalet. Aquest fet no deixa de sorprendre si tenim en compte que l'Hospitalet és una localitat litoral al costat d'un mercat i d'un port important com és Barcelona.

D'altra banda, hem de tenir en compte, a més del grau de concentració de les terres, la seva qualitat. Entre els sis majors propietaris observem que tots tene terres de totes les qualitats; coincideix, però, que el major propietari, D. Rafael Cortada, baró de Maldà, sobre un total de 182'25 mujades, només en té 2'625 de primera qualitat, i 27'25 de terra erma i salina, el que també és poc respecte del total de la propietat.

Grans propietaris

Terres

	1ª	2ª	3ª	% erma i salina	total (mujades)
D. Rafael Cortada	4'18	32'54	47'80	15'48	182'50
Antonio Bofill	11'54	53'85	6'41	28'20	156
Francisca Guinart	15'65	51'31	20'87	12'17	115
D. Josep Costa	0'99	38'42	11'33	49'26	101'5
Salvador Miró	8'08	40'40	38'39	13'13	99
Miquel Oliver	11'26	21'99	26	40'75	93'25

En canvi D. Josep Costa, d'una propietat de 101'5 mujades, 50 són de terra erma, raó per la qual minva molt la importància de l'heretat, ja que la producció potencial en aquest cas es redueix molt. Evidentment que en el cas d'aquests propietaris és molt probable que sota la denominació de terra erma hi hagi ocultació. Entre els petits propietaris és més difícil tenir una variada qualitat de terres i en general predominen les de 2ª i 3ª qualitat; moltes vegades trobem que, inclús quan les propietats són molt petites, una part és de 2ª qualitat i una altra de 3ª.

En definitiva, els mitjans i grans propietaris no solament concentren en les seves mans la major part de les terres, sinó que gaudeixen de les de més qualitat.

b) Parcel·lació

També cal que ens fixem en la parcel·lació existent, donat que molts propietaris gaudeixen de més d'una peça de terra. D'entre els sis majors propietaris veiem:

Grans Propietaris Nombre de parcel·les

D. Rafael Cortada	25
Antonio Bofill	1
Francisca Guinart	2
D. Josep Costa	2
Salvador Miró	1
Miquel Oliver	14

Podem comprovar que dos d'aquests propietaris, D. Rafael Cortada i Miquel Oliver, tenen llur propietat molt disgregada; també sabem que algunes de les parcel·les de les que gaudeixen són molt petites, per la qual cosa hom pot extreure que la seva obtenció s'esdevindria mitjançant l'endeutament pagès (empares, etc.), molt important a l'Hospitalet, especialment en el període immediatament anterior a 1730.¹⁵

Extensió	Parcel·les		Mujades	
	Nombre	%	Extensió	%
Fins a 1 mujada	151	23'23	121'410	3'72
A- D' 1'1 a 6 mujades	391	60'15	993'970	30'41
B- de 6'1 a 15 mujades	68	10'46	647'875	19'21
C- de 15'1 a 27 mujades	23	3'54	476'250	14'57
D- més de 27 mujades	<u>17</u>	<u>2'62</u>	<u>1048'750</u>	<u>32'09</u>
	650	100	3268'255	100

Visualitzant el quadre anterior es fa evident l'enorme importància del minifundisme, és a dir, l'existència dse molt poques peces de terra de gran extensió i una existència molt limitada de parcel·les de mitjana extensió. Les parcel·les de 6 mujades o menys constitueixen el 83'38% del total de parcel·les i només signifiquen el 34'13% de les terres; i si ens referim a les peces de menys d'una mujada, tenim que són el 23'23% i signifiquen el 3'72% de les terres. En canvi, les parcel·les de més de 27 mujades són el 2'62% del total de parcel·les i abarquen el 32'09% de les terres.

Com és sabut, l'existència d'un minifundisme acusat, en la major part del propietaris tenen dues o més parcel·les molt petites, dificulta el treball agrícola, ja que el pagès es veu obligat a traslladar-se transportant els instruments de producció d'una parcel·la a l'altra, que moltes vegades estan distants entre si; tot això es tradueix en més inversió de treball i dificulta la modernització del camp. Com ja hem assenyalat, les parcel·les més grans es troben a la Marina, mentre a les altres dues zones, especialment a «La Muntanya», predomina el minifundisme. Aquesta tendència al minifundi, especialment a les zones de muntanya, podem dir que és quelcom generalitzat i és constant també al Pla de Barcelona i a Montblanc.

c) Distribució de les terres per grups socials

Estament	Nº de propietats	%	Mujades	%
Església	18	7'2	313'5	9'60
Noblesa	38	15'2	714'535	21'86
No privilegiats	193	77'2	2.237'720	68'46
Terres del comú	<u>1</u>	<u>0'4</u>	<u>2'5</u>	<u>0'08</u>
	250	100	3268'255	100

La simple observació del quadre anterior no ens mostra diferències qualitatives molt importants entre els estaments. Així i tot són els estaments privilegiats els que gaudeixen de més terres en termes relatius.

Dintre del tercer estament només hem pogut situar professionalment 65 propietaris d'un total de 193.¹⁶ Per tant, amb aquesta xifra se'ns fa difícil de fer conjectures sobre la diferenciació social al si d'aquest estament. Malgrat tot, podem utilitzar aquestes dades com una mostra del ventall socio-professional existent. El primer que veiem és el pes majoritari dels individus relacionats amb el sector agrari, que en són 43, el que representa més de la meitat de la mostra. D'aquests, 23 són pagesos propietaris, d'entre els quals 16 consten com a comparents, és a dir, petits propietaris, no passant la majoria de les 3 mujades de terra. Sota el nom de pagesos només ens apareixen 7 individus, dos dels quals es podrien afegir als comparents per la reduïda extensió de les seves possessions. És evident que hi havia més. Com veurem, alguns d'ells eren importants i formaven el patriciat local de l'Hospitalet. L'ascens de la classe dels masovers es veu reflexada en aquesta mostra; 13 ens consten com a propietaris al marge de la masoveria, alguns d'ells amb propietats extenses, el que significa gaudir d'uns beneficis nets considerables, deixant de banda les terres que tenen contractades. La resta són jornalers, mossos i pastors amb propietats molt ínfimes.

En el grup dels menestrals i mercaders tenim constància de 22 individus. Destaquem l'existència de 4 notaris, 2 mercaders, 1 botiguer, 1 cirurgià, 1 calderer, 1 confiter, 2 sastres, 1 seller, etc. Aquests individus representen el 8'8% del total de propietaris i quasi bé un terç de la mostra, i controlen el 9'20% de les terres del terme i el 13'45 del total atribuït al tercer estament. La majoria són menestrals que tenen una petita peça de terra que treballen de manera secundària i complementària amb la seva activitat principal. Cal destacar, però, que de tots aquests professionals, Salvador Miró, confiter, és un dels sis majors propietaris de l'Hospitalet, amb una parcel·la de 99 mujades. Dels restants els que gaudeixen de més terra són: un notari amb 46 mujades i els dos mercaders amb 35'25 i 39'75 mujades. És quasi bé segur que la importància de la propietat burgesa seria encara més gran del que aquí es reflexa i que dintre d'aquest sector propietari serien notaris, mercaders i confiters el que més invertirien en terres. La creixent importància dels grups

més actius, comerciants i capitalistes, en la compra de terres és un fet destacat per A. Segura per al Pla de Barcelona.¹⁷

Les diferències quant a la concentració de la propietat venen determinades més per l'acumulació de terres en mans del patriciat local i els burgesos propietaris que per la proporció de terres en mans dels estaments privilegiats, tot i que aquests controlen proporcionalment més terres que el tercer estament. El fet que siguin terres de colonització recent pot explicar en part que la incidència de l'estament noble sigui menys important que a d'altres indrets. D'entre la noblesa tenim els casos de D. Rafael Cortada, baró de Maldà, i D. Josep Costa, que formen part del sis majors propietaris. Altres noms importants entre els nobles són els Fetjó i els Llupià. Malgrat que molts d'ells no tenen propietats gaire extenses, podem suposar que obtenien ingressos per altres camins.

Quant a les institucions i membres de l'estament eclesiàstic, la majoria dels que posseiran terres al terme seran forans, generalment de Barcelona. D'entre ells trobem grans propietaris com els Pares de Sant Felip Neri de Barcelona, o el Pares del Seminari de Barcelona; també tenim d'altres amb propietats molt petites.

Finalment remarcarem en aquest apartat l'existència de 26 dones propietàries. Representen el 10'4% dels propietaris i controlen el 16'63% de les terres. Val a dir que d'entre elles només cinc consten com a vídues i una com a pubilla. Les vídues eren dispensades de pagar el cadastre real. De la resta, 8 reben el tractament de «Doña», encara que algunes gaudeixen de propietats d'escassa entitat, i 8 són grans propietàries, destacant Francisca Guinart, de Barcelona, que amb 115 mujades és la tercera major propietària de la localitat.¹⁸

d) Alienació de la propietat local

Des del segle XVI, en què s'inicià un procés que culminarà al segle XVIII, va desapareixent el patriciat local i hi ha un trasvàs de les propietats, que van a parar a mans de la burgesia barcelonina, i també de la noblesa i de l'Església.¹⁹ En aquest moment (1718), ja queden pocs propietaris locals, i la propietat en mans foranes és considerable.

Origen	Nº de propietaris	%	Mujades	%
L'Hospitalet	82	32'8	1115'98	34'15
Barcelona	101	40'4	1693'905	51'83
Sarrià	33	13'2	157'5	4'82
Esplugues	8	3'2	53'745	1'64
Cornellà	2	0'8	46'5	1'42
Altres indrets	<u>24</u>	<u>9'6</u>	<u>200'625</u>	<u>6'14</u>
	250	100	3268'255	100

Si ens fixem el quadre presedent veurem que el percentatge de propietat forana és prou significatiu. el 67'2% dels propietaris són de fora de la localitat, predominant els barcelonins, que en representen el 40'4% i posseeixen el 51'83% de les terres del terme. En total un 65'85% de les terres estan en mans foranes. D'aquests percentatges, el detall de les fitxes de cada propietari indiquen que molts participen d'una extensió de terra molt petita, mentre només uns pocs són grans propietaris. Aquí torem a trobar a Salvador Miró, confiter, diverses ordres religioses de Barcelona, com les ja esmentades o el Pares jesuïtes de Sant Just, i d'entre els nobles, D. Rafael Cortada i D. Josep Costa. També observem casos de propietats més reduïdes, com la del mercader Feliu Vidal de Barcelona, amb 39'75 mujades, o la de Gaspar Salla, també de Barcleona, amb 45'5 mujades de terra.

El fet de constatar la presència de propietats petites en mans barcelonines, o bé d'altres més grans però disgregades en diverses explotacions menors (com és l'exemple del Pares jesuïtes), ens fa retornar a la hipòtesi ja alludida del trasvàs de propietat per l'endeutament pagès, confirmant una vegada més les tesis de Jaume Codina sobre les «empares» al Delta del Llobregat i particularment a l'Hospitalet.

Estructura social

L'Hospitalet era a inicis del segle XVIII una comunitat predominantment agrícola. La major part dels seus habitants vivien de l'agricultura i només un percentatge molt petit de la població es dedicava a activitats artesanals o a professions liberals (el 10% a 1724, segons J. Recaño). Això comporta que l'estratificació social ha d'estar en relació íntima amb l'estructura de la propietat rústica existent.

En primer lloc tenim el grup de mitjans i grans propietaris, molts dels quals són absentistes i generalment residents a Barcelona. Entre aquests es trobaria el percentatge més alt de propietat burgesa. Els mitjans i grans propietaris radicats a l'Hospitalet formarien l'anomenat patriciat local; alguns d'ells, com per exemple, els Oliver, estan assentats al municipi ja des del segle XIV. Són els detentors del poder municipal, però amb la seva progressiva desaparició, acabaran essent substituïts pels masovers. Famílies com els Duran i el Oliver van venent i hipotecant les seves terres.

El segon esglaó de la jerarquia estaria ocupat pels masovers i parcers, sobre els quals no especifica res la recanació de 1718, però que la simple consulta del cadastre de 1724 mostra com molt important. Tenien al seu càrrec moltes de les propietats foranes de la burgesia i de la resta d'estaments. Com hem vist, molts tenen petites propietats que els donen uns beneficis nets al marge de la masoveria, i alguns compten amb grans propietats, com Antoni Prats, amb una heretat de 36 mujades. Són un grup en ascens i rivalitzen amb el patriciat local en decadència pel control del govern municipal.

Els petits propietaris residents al terme (comparents) formarien el tercer esglaó. Es tracta dels propietaris més nombrosos, amb un percentatge de terres molt petit, com ja hem comprovat més amunt. Moltes vegades es tracta d'una degradació de propietats mitges, derivada de l'endeutament o bé d'altres causes, amb el resultat de la seva compra pel capital barceloní. Tanmateix, també pot ser que estiguem davant d'un primer accés a la terra.

Finalment, l'últim grup el composaven els jornalers i treballadors agrícoles, sobre els quals es poden fer les mateixes observacions en quant a les fonts que en el cas dels masovers.²¹ Són un grup important numèricament i que va creixent durant tot el segle XVIII. Només en trobem dos com a propietaris de peces molt petites de terra, de 1 i de 175 mujades. El procés de proletarització és una constant que també trobem al Pla de Barcelona.

Conclusions

La incidència del medi ambient configura en part l'agricultura de l'Hospitalet, amb la diferenciació de tres zones amb característiques diferents: la zona plenament deltaica, dita la Marina, la zona deltaica superior i «la Muntanya». A la zona de la Marina s'observa un predomini de les grans explotacions i del conreu del blat, que és pràcticament exclusiu excepte a la part colindant amb la zona deltaica superior. Aquesta, junt amb la Marina, conforma el que és el pla. A la zona deltaica superior continua el predomini del conreu de blat, però són més importants les petites explotacions. A «la Muntanya» no es troben per regla general parcel·les gaire extenses; són terres de menys qualitat (és aquí on tenim el percentatge més alt de terra emma) i el conreu de la vinya està proporcionalment més extès, malgrat que continuï essent preponderant el cereal. La zona amb rendiments més alts és la Marina, per tractar-se de terres de major qualitat, encara que la seva colonització fou la més tardana a causa de la insalubritat del medi; malgrat l'elevada qualitat del sòl, molt apte pel regadiu, els conreus són de secà.

Així doncs, tenim un conreu majoritari del cereal, sobretot blat, però també d'altres com sègol i ordi; a molta distància els segueixen en importància la vinya i, en menor mida, els llegums. L'hort el trobem al costat de les cases i és poc important, a l'igual que els arbres i les parres. La presència dels llegums a secà denota que es practica una certa intensificació dels conreus, amb rotació de cereals i llegums. Malgrat aquesta intensificació, els rendiments continuen essent molt baixos, per la qual cosa podem afirmar que es tracta encara d'una agricultura de subsistència, però amb signes de renovació, on els que tindrien excedents importants per comercialitzar serien el mitjans i grans propietaris, o bé aquells que es dediquessin al cultiu de la vinya, la producció de la qual havia d'orientar-se predominantment cap al mercat.

La conjuntura del moment de baixa dels preus agrícoles no estimula la producció. Un fet a destacar respecte als preus és que, contràriament al que passa a Barcelona segons les dades que ens proporciona Pierre Vilar, el preu del vi està per sota del preu del blat, atenent a las dades i resum final del

cadastre. Tanmateix, aquestes dades són molt puntuals i s'han de prendre amb precaució.

D'altra banda l'impacte de la Guerra de Successió i la crisi subsegüent afecta l'agricultura. La vinya havia quedat força destrossada per la guerra, potser per l'abandonament o per altres causes lligades a la conjuntura bèl·lica. És probable que la guerra també afectés fins a cert punt en els rendiments en general als voltants de 1718, puix que l'economia encara s'estava refent dels efectes destructius de la guerra. Les crisis de subsistència sovintejades contribueixen a ennegrir el panorama. No s'han de sobrevalorar, però, tots aquests elements negatius conjunturals perquè els esforços renovadors en el sector agrícola abans de 1705 havien estat encara molt tímids. Fins i tot en el cas de zones tradicionalment vitícoles com el Penedès i Montblanc veiem que durant el primer terç del segle XVIII l'expansió de la vinya encara no s'ha fet potent.

L'elaboració de les dades del cadastre ens inclina a considerar que l'Hospitalet comptava el 1718 amb 3325 mujades de terra. Per tant considerem que d'aquesta fins al 1850, en què es parla de 3966 mujades, es dona una important extensió als conreus, incorporant-se a la producció la major part de les terres disponibles.

En quant a l'estructura de la propietat observem que es reproduïx un esquema similar a l'Hospitalet i a la resta de localitats a què hem fet referència: la presència d'un grup reduït de propietaris amb molta terra i una gran majoria amb molt poca terra. Amb la particularitat que hi ha una polarització més acusada en el cas de l'Hospitalet, mentre que, al Pla de Barcelona, les propietats mitges són més importants. A més, la propietat està molt disgregada i la major part dels propietaris tene més d'una parcel·la. No faltien, però, parcel·les de gran superfície, la major part de les quals ubicades, com ja hem dit, a la Marina.

Més de la meitat dels propietaris són forans, sobresortint d'entre ells els barcelonins, generalment burgesos o institucions eclesiàstiques. Alguns gaudeixen de mitjanes o grans propietats, però abunden les propietats petites, potser a causa de l'endeutament pagès, que tindria com a conseqüència un trasvàs de la propietat cap a mans no locals. Una gran part d'aquests propietaris esdevindrien absentistes.

Els terratinents locals, que constituïen el patriciat local, mantenen encara una certa rellevància, però van perdent progressivament importància per la pressió barcelonina.

Aquest patriciat local continuaria configurant el primer egluó de l'escala de jerarquització social de l'Hospitalet, mentre que els petits propietaris o comparents es trobarien en una situació molt precària agreujada pels deutes, que els farien perdre les seves terres accelerant el procés de proletarització al si de la comunitat rural. Aquests ocuparien el tercer lloc a l'escala social. El segon i l'últim, que no apareixen en aquest cadastre al no ésser propietaris, però sí al 1724, serien els masovers i parcers, per una banda, i els jornalers i treballadors del camp, per l'altra. Els masovers van creixent en importància convertint-se en el grup social dominant de la contrada en substitució del patriciat local tradicional. Els jornalers, que no tene accés a la terra,

esdevenen cada vegada més nombrosos. La societat agrícola tradicional comença a desarticular-se; la diferenciació econòmica en el si de la pagesia és cada vegada més acusada, i la intervenció d'elements capitalistes, aliens a la comunitat rural, influeixen decisivament en la seva transformació. Una prova la tenim en la introducció del regadiu durant el segle XVIII i la construcció del Canal de la Infanta l'any 1819.

NOTES

- ¹ J. Mercader i Riba: «L'establiment del Reial Cadastre a Catalunya i la seva fonamentació econòmica i social». *Miscel·lània Fontserè*, (Barcelona 1961), pp. 295-303.
- ² Vegeu P. Vilar: «L'explotació agrària d'una propietat a l'horta de Tàrraga», dins *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII* (Barcelona 1973), p. 23; Y. Barbaza: *Paysage humain de la Costa Brava*. París 1966, pp. 253-254.
- ³ Sobre la fiabilitat del cadastre, la seva problemàtica i el tractament de les dades que ens forneix, vegeu A. Segura i Mas: «El cadastre: la seva història (1715-1845) i la seva importància com a font documental», dins *Estudis d'Història Agrària*, n. 4, 1983, pp. 129-143. Idem: *Evolució de l'estructura de la propietat agrària al Pla de Barcelona 1723-1823/1841*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona 1980. També J. Nadal i Farreras: *La introducción del Catastro en Gerona*, Universidad de Barcelona 1971. S. Llobet: «De geografia agraria en la comarca del Maresme», dins *Estudios geográficos*, n. 58-59 (Madrid 1955), pp. 41-50. R. Garrabou: *La evolución de la estructura agraria de la Segarra desde el siglo XVIII hasta nuestros días*. Tesi de llicenciatura. Universitat de Barcelona 1962. Josep Viñals segueix la línia de Garrabou quant a la fiabilitat dels valors percentuals, malgrat destacar la importància de l'ocultació en el cas dels cadastres de Premià que ell estudia, vegeu J. Viñals i Iglesias, *Premià a començaments del segle XVIII: un assaig d'història econòmica local*, Barcelona 1983. Un treball recent és el de Josep M^a. Porta, que en el seu estudi sobre Montblanc treu importància a la possible ocultació, especialment si es treballa amb percentatges i si es tracta de zona urbana, vegeu J. M. Porta i Balanyà: *La vila de Montblanc en el segon quart del segle XVIII. Economia, urbanisme i societat segons la documentació cadastral*, Barcelona 1986, p. 15. D'altra banda ens hem referit al clàssic treball d'Emili Giralt i Raventós, «Evolució de l'agricultura al Penedès. Del Cadastre del 1717 a l'època actual», dins *Primera Assemblea Intercomarcal del Penedès i Conca d'Odena* (Martorell 1950-1952) pp. 166-176.
- ⁴ No pretenem donar una relació exhaustiva dels treballs que s'han fet, sinó tan sols oferir-ne una mostra. Del *Primer Col·loqui d'Història Agrària* no es varen publicar totes les ponències i algunes es publicaren per altres camins. Vegeu C. Martínez Shaw: «La economia de Riudoms en la primera mitat del segle XVIII», A. Segura i Mas: «La pagesia de Sants al Pla i a la ciutat de Barcelona al 1723», L. Navarro Miralles: «Base catastral para los tipos de cultivo i propiedad, Montroig 1755». Del mateix autor: «Una fuente fiscal: el Catastro (siglo XVIII), anotaciones metodológicas» a *Actas de las Segundas Jornadas de Metodología y Didáctica de la Historia*, Cáceres 1981. Un treball interessant és el de Llorenç Ferrer i Alòs: *Conreus, accés a la terra i proletarització del Maresme el segle XVIII*. Tesi de

- llicenciatura, Universitat de Barcelona 1980. També tenim treballs sobre Vic: N. Puig i Barata: *La sociedad de Vic en el siglo XVIII (1717-1831). Ensayo metodológico sobre la utilización de las fuentes catastrales en estudios de tipo social*. Tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona 1975. Sobre la zona litoral del Penedès: M. A. Martínez Rodríguez: *La población de Vilanova en el siglo XVIII*, Universidad de Barcelona 1981. M. J. Montserrat i Robert: *Estudi econòmic de Sitges durant el segle XVIII*, Barcelona 1982. Sobre Lleida, Enric Vicedo: *Les transformacions socials i econòmiques a la Lleida del segle XVIII*. Tesi de llicenciatura, Universitat Autònoma de Barcelona, 1979.
- ⁵ J. Recaño: «Distribución de la riqueza y estructura social en Hospitalet en 1724», a *Primeres Jornades de Joves Historiadors Catalans* (Barcelona 1984), en premsa; M. P. Massana i Llorens: *L'Hospitalet a l'inici del s. XVIII. Homes i terres*, Centre d'estudis de l'Hospitalet 1985; X. Moreno: «Aproximació a l'estructura de la propietat agrària a l'Hospitalet de Llobregat l'any 1737», a *XXXI Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos* (L'Hospitalet 1986), en premsa. Sembla ser que en el repartiment de 1737 encara no s'han introduït els canvis de la reforma de Sartine (1735) i que es basa, per tant, en la racanació de 1718. El present estudi és una versió actualitzada d'una comunicació presentada a la mencionada Assemblée.
 - ⁶ J. Codina: *El Delta del Llobregat i Barcelona*, Barcelona 1971, p. 235.
 - ⁷ J. Codina: *Inundacions al Delta del Llobregat*, Barcelona 1971, p. 27.
 - ⁸ El cadastre ens parla d'una superfície de «tres mil... cientos veinte y cinco mujades de terra»; calculant la suma de les mujades de totes les parcel·les, excepte de tres casos en què no va ésser possible determinar la superfície o el propietari, resulta un total de 3268'255 mujades, el que dona un marge d'error perfectament admissible. Val a dir que aquest treball ja ha contribuït a aclarir aquesta qüestió, havent estat utilitzada per Jaume Codina a *Els Pagesos de Provençana (984-1807). Societat i economia a l'Hospitalet pre-industrial*, Barcelona 1987, vol II, pp. 597 i ss. En aquest excel·lent obra, Codina accepta la dada de 3325 mujades per al 1718, tot rectificant la seva tesi anterior segons la qual no va haver-hi rompudes al segle XVIII. Per al segle XIX vegeu J. Casas: *De pagesos a aturats*, Ajuntament de l'Hospitalet 1983, p. 45.
 - ⁹ 1840'375 mujades equivalen a 901'14 Ha., ja que cada mujada equival a 0'48965 Ha. Comparant tota la informació recollida veiem que és més que probable que una part de les terres que no hem pogut classificar es trobin a la Marina. Sobre les equivalències de les mesures de superfície vegeu: A. Checci i J. Peix *L'explotació pagesa a Catalunya*, Barcelona 1979.
 - ¹⁰ Em sembla interessant de constatar que la terra situada al lloc anomenat «La Rompada», que suma un total de 40'5 mujades, és quasi tota de 3ª qualitat. Per la qualitat de les terres, per la denominació que tenen i pel tamany de les peces considerem que pot tractar-se d'un signe d'extensió de conreus abans de 1718.
 - ¹¹ Totes les dades, quadres i gràfics que presentem són d'elaboració pròpia a partir del cadastre.
 - ¹² J. Codina: *El Delta del Llobregat...* p. 245; A. Segura: *Evolució de l'estructura...* p. 40; E. Giralt: «Evolució de l'agricultura...», p. 173; J. Viñals: *Premià...* p. 89; J.

M. Porta: *La vila de Montblanc...*, p. 40; R. Garrabou: *La evolució de la estructura agrària...*, p. 60. La vila de Manresa sembla sortir-se'n de la norma general quant a la distribució dels ocnreus puix que essent una zona interior predomina el cultiu de la vinya i la sembradura (cereals) és conreada a les terres de regadiu; vegeu Ll. Ferrer: *Conreus, accés a la terra...*, pp. 40-52. Totes les alusions que farem sobre el Pla de Barceleona, el Penedès Premià i Montblanc fan referència a aquelles obres. L'estudi de Montblanc es basa en el cadastre de 1731. En els casos del Pla de Barcelona i Premià ens centrarem en les anàlisis dels autors dels cadastres de 1723 i 1728 respectivament.

- 13 X. Moreno: «Aproximació a l'estructura...», p. 4.
- 14 Treballen amb la classificació donada per A. Segura per a terres de secà, donat que és la que s'apropa més cronològicament i geogràfica al nostre estudi. Hom estableix, doncs, cinc categories: Propietat residual, categoria A (petita propietat), categoria B (mitjana propietat), categoria C (gran propietat) i categoria D (propietat molt gran); vegeu: A. Segura: *Evolució de l'estructura...*, pp. 178 i ss.
- 15 J. Codina: *Curs d'introducció metodològica a la Història de l'Hospitalet*, l'Hospitalet 1975, p. 61. Moltes d'aquestes terres serien comprades pels sectors urbans barcelonins. Aquest procés és constatat per E. Serra al Delta del Llobregat des del segle XVI i per A. Segura al Pla de Barcelona; vegeu E. Serra: *La societat rural catalana del segle XVIII. Sentmenat. Un exemple local del Vallès Occidental (1590-1729)*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1978, pp. 344-345; A. Segura: *Evolució de l'estructura...*, p. 141.
- 16 Aquest apartat ha estat elaborat a partir de les escasses dades que sobre la professió ens dona el cadastre de 1718, completat amb el de 1724. També hem consultat la relació poblacional facilitada per Codina, de 1718 a 1732. Vegeu J. Codina: *Els pagesos de Provençana...*, pp. 560 i ss. D'altra banda, el cadastre de 1718 sovint ens dona informació en cas que el propietari sigui una institució eclesiàstica, un personatge que pertany a aquest estament o un noble; en aquets darrer cas observem que els nobles pertenen sempre la partícula «Don» o «Doña» davant, partícula que distingeix la seva posició social. No obstant, aquesta valoració comença a desarticlar-se en el segle XVIII; així, segons A. Segura, a mitjans del segle XVIII només era atribuïda per sobre d'un cert nivell social, però podia tractar-se no solament d'un noble sinó també d'un home de negocis. En el segle XIX aquest tractament s'extén també a pagesos i hortelans; vegeu A. Segura: *Evolució de l'estructura...*, p. 178.
- 17 P. Vilar afirma que, a la primera meitat del segle, predominen el «metges, doctors en dret, apotecaris, notaris» i confiters; a la segona meitat, sense desaparèixer els altres, «aquestes categories s'afegiran en l'onada que puja dels noms dels grans comerciants i nous industrials»; vegeu P. Vilar: *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barceleona 1965, vol. III, p. 276.
- 18 El fet que hi hagi tantes dones propietàries que no s'englobin dins la categoria de vídues es pot explicar en part per raó de què, com afirma A. Segura, existia el consum pel qual «les propietats que la dona aportava al matrimoni en concepte de dot romanguessin a nom seu»; vegeu A. Segura: *Evolució de l'estructura...*, p. 190.

- ¹⁹ J. Codina: *Curs d'introducció...*, pp. 16, 43, 44 i 54. Val a dir que en els casos que no hem trobat referències sobre l'origen forà del propietari l'hem considerat com a hospitalenc.
- ²⁰ Vegeu els treballs ja citats de Josep Mª Porta i Josep Viñals.
- ²¹ Vegeu J. Codina: *Els pagesos de Provençana...*, p. 486 i ss.; J. Recaño: «La evolución de la agricultura en el término de Hospitalet de Llobregat (siglos XVIII-XIX)», dins *IV Jornades d'Història Local* (Viladecans 1985), en premsa.

ISABEL PÉREZ I MOLINA

Llicenciada per la Universitat de Barcelona

Resumen: *Utilizando los datos que ofrece el catastro de 1718, la autora analiza las principales características, y la situación, de la agricultura en el término de l'Hospitalet, localidad cercana a Barcelona. Pérez i Molina relaciona el medio físico con el tipo de cultivos, la incidencia de los acontecimientos bélicos recientes, así como la estructura de la propiedad y procedencia de los propietarios.*

Summary: *Using the information that offers this peculiar text, the Cadastre of 1718, the author analyses the main characteristics and the situation of the agriculture in l'Hospitalet, location near from Barcelona. Pérez i Molina makes a logical relationship with the physical environment and the kind of cultivations, with the incidence of the recent warlike events, and with the structure of the property and the social extraction of the proprietors.*

